

Pallo József – Törőcsik Balázs

A magyar büntetés-végrehajtás szabályozási környezete az európai elvárások tükrében (2. rész)

A tanulmány első részének – amely a Börtönügyi Szemle előző, 2011. évi 2. számában jelent meg – fejezetcímei a következők voltak: I. Az európai (uniós) elvárások beágyazottsága, II. A büntetés-végrehajtási szervezet kialakítására és kontrolljára vonatkozó elvárások, III. A fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó követelmények és elvárások, IV. A fogvatartottak nevelésével kapcsolatos ajánlások. [A szerk.]

V. A fogvatartottak ellátási normái

V.1. Az elhelyezés és zsúfoltság kapcsolata

Az ellátási normák sarokpontja az elszállásolás. A Börtönsszabályok erre vonatkozó elvárása, hogy minden egyes fogvatartottat éjszaka, elvben egyszemélyes zárkában kell elhelyezni azon esetek kivételével, amikor vélelmezhető, hogy más fogvatartottakkal együtt elhelyezése kívánatosabb.¹

Az *egyágyas zárkában történő elhelyezés* biztosítása nyilván nagyon komoly anyagi terheket ró(na) a központi költségvetésekre, ezért egyelőre még csupán a túlszűfolttság – amely adott esetben akár az emberi méltóság sérelméhez, vagyis az Egyezmény 3. cikkének megsértéséhez is vezethet – leküzdése áll az erőfeszítések középpontjában. A CPT az erre vonatkozó számszerűsített értékeket az alábbiakban határozta meg:

- a térkihasználás kívánatos értéke: $6 \text{ m}^2 / 1 \text{ fogvatartott}$
- a térkihasználás még elfogadható értékei: $9 \text{ m}^2 / 2 \text{ fogvatartott}$, vagy $12 \text{ m}^2 / 3 \text{ fogvatartott}$, vagy $16 \text{ m}^2 / 4 \text{ fogvatartott}$.²

Mindazonáltal a CPT a legideálisabbnak a 9-10 m²-es egyszemélyes zárkákat tartja.³

Az Európa Tanács ugyan elvárja a tagállamoktól, hogy intézkedéseket tegyenek a túlszűfolttság leküzdésére, azonban azt már magukra a kormányzatokra, illetve a hatóságokra bízta, hogy ennek milyen módon tesznek eleget. A legkézenfekvőbb és egyben legdrágább megoldás az új börtönök építése volna, de léteznek másféle alternatívák is. „Egyes országokban például az a gyakorlat, hogy korlátozzák vagy akár meg is szakítják az újabb befogadásokat, amikor a maximális feltöltöttségi szintet eléri, és várólistát készítenek az olyan fogvatartottak felvételéhez, akiknek szabadon tartása nem jelent súlyos biztonsági kockázatot.”⁴

¹ Börtönsszabályok, 18. 5. Szabály.

² Vóko György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Budapest – Pécs, Dialóg Campus 2006. 165. old.

³ Ld. a Börtönsszabályok 18. Szabályához fűzött magyarázatot. – Új európai börtönsszabályok és magyarázatuk. Összeáll. Vóko György. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007. 39. old.

⁴ Ld. a Börtönsszabályok 18. Szabályához fűzött magyarázatot. – I. m. 40-41. old.

Amennyiben az elhelyezés nem egyágyas zárkában történik, úgy a Börtön-szabályok előírja, hogy csak azok helyezhetők el közös zárkákban, akik *elismerten alkalmasak az együttlakásra*.⁵ Nálunk nincs erre vonatkozó kifejezett jogszabályi rendelkezés, jóllehet a gyakorlatban igyekeznek elkülöníteni legalább a dohányzó fogvatartottakat a nem dohányzóktól, és amennyiben a körülmények lehetővé teszik, figyelembe veszik a fogvatartottak egymáshoz való személyes viszonyát, ám ez csupán esetlegesen érvényesül.

Az éjszakai szálláshelyül szolgáló helyiségekben a hőmérsékletnek megfelelőnek kell lennie, azaz gondoskodni kell a fűtésről és a szellőzésről. Mindemellett a belteret úgy kell kialakítani, hogy minden egyes rabra elegendő alapterület, illetve légköbméter jusson.⁶ A Börtön-szabályok tehát – ellentétben a CPT ajánlásával, amely kizárólag a négyzetméter alapú szabályozást tartja elfogadhatónak – a tagállamokra bízta, hogy négyzetméterben, avagy légköbméterben állapítják-e meg az egy fogvatartottra jutó minimális személyes tér nagyságát. A túlszűfoaltsággal kapcsolatos strasbourgi jogesetekben kivétel nélkül kelet-európai államok voltak az érintettek, és eddig minden esetben elmarasztaló döntések születtek. Közös jellemzője még ezeknek az ügyeknek, hogy az *EJEB egyik esetben sem tartotta releváns kérdésnek a büntetés-végrehajtási hatóságok személyzetének szándékát*, azt nem is vizsgálta, vagyis megállapítható, hogy a túlszűfoaltság kínzási szándék nélkül is sértheti az Egyezményt.

A *Kalashnikov-ügy*⁷ beadványában arra hivatkozott sikeresen a kérelmező, hogy egy eredetileg 8 főre tervezett 16 m²-es cellát általában 18–20 másik elítélttel kellett megosztania, akik között sok volt az erős dohányos. Az emeletes ágyak ellenére is minden ágyra több elítélt jutott, akik ilyen módon szabályos 8 órás váltásokban aludtak. A WC a cella egyik sarkában állt, 1 méterre az étkezőasztaltól, és csupán egy 1,1 méter magas paravánnal választva el a mosdótól, azonban egyebekben teljes rálátást biztosítva használójára mind az elítélttársak, mind a személyzet részéről. A cellában gyakran tartottak fogva tbc-s és szifilisz-es elítélteket is, ezzel is veszélyeztetve a többiek egészségét. Meleg vizes zuhanyozásra havonta kétszer volt alkalom. A fenti higiénés viszonyok közepette a kérelmező egyebek között különféle bőrbetegségeket szerzett fogvatartása ideje alatt. Mindezeket együttesen mérlegre téve az Európai Bíróság (Bíróság) egyhangúlag döntött akként, hogy a kérelmezőnek okozott lelki szenvedéssel Oroszország az ügyben megsértette az Egyezmény 3. cikkét.

A *Kalashnikov-ügyben* a Bíróság a CPT 2. Általános Jelentésére is utalt, amely már hozzátételezően 7 m²-ben állapította meg az egy fogvatartottra jutó minimális tér elfogadható nagyságát. A CPT szerint a minimális téren kívül kritérium még, hogy a falaknak legalább két méter távolságra kell lenniük egymástól, valamint a belmagasság sem lehet kisebb 2,5 méternél.

⁵ Börtön-szabályok, 18. 6. Szabály.

⁶ Börtön-szabályok, 18. 1. Szabály.

⁷ *Kalashnikov v. Russia. Judgment of 15 July 2002, no. 47095/99*

A *Melnik*-esetben,⁸ amelynek panaszosa egy ukrán fogvatartott volt, akinek sokszor hatvan társával kellett osztoznia 56 m²-es celláján, az EJEB az *egészségtelen környezet* tényét külön is kiemelte – mint az Egyezmény sérelmére vezető releváns körülményt. Egyébiránt egészségtelen környezet nem csak a túlszűfolttság miatt jöhet létre. Például egy ízben a brit hatóságok azáltal sértették meg az Egyezmény 3. cikkét, hogy egy súlyosan rokkant személyt olyan körülmények között tartottak fogva, ahol a fogvatartott egészségét veszélyeztető hideg volt, az ágy keménysége vagy elérhetetlensége miatt felfekvések kialakulásának volt kitéve, s ahol csak nagy nehézségek árán tudta a WC-t használni, és magát tisztán tartani.

Ugyancsak a *túlszűfolttság és a higiénia hiánya* képezte a panasz tárgyát a *Brândușe*-ügyben,⁹ amely során egy román elítélt ügyében azt is sérelmezte, hogy a cellájában együtt kell élnie a börtöntől húsz méterre található korábbi szemétbányából áradó áporodott levegővel és elviselhetetlen bűzzel. Az ügyben hozott, a román államot elmarasztaló döntésében az EJEB felhívta a figyelmet arra, hogy az elítélteket az emberi méltóságukat nem sértő körülmények között kell fogva tartani, ennek a követelmények pedig nem tett eleget a román állam azzal, hogy a kérelmezőt az aradi börtönben több éven át olyan cellában tartották fogva, ahol kevesebb, mint 2,5 m² jutott egy-egy fogvatartottra, ráadásul ezt a zárka berendezése még tovább csökkentette. Az EJEB külön vizsgálta, hogy a börtön szomszédságában lévő használaton kívüli szeméttárolóból adódó kellemetlenségek vajon sértették-e a panaszos magánélethez való jogát. Bár a tároló nem okozott egészségkárosodást, mégis nagymértékben befolyásolta a kérelmező életkörülményeit a fogvatartás időtartama alatt. A bíróság megállapította, hogy a román hatóságok felelősek voltak az *elviselhetetlen bűz* miatt, hiszen a működtető cég az aradi önkormányzat alá tartozott.

A bv. intézetek túlszűfolttségéhez köthető, hazánkat elmarasztaló EJEB-döntés született a *Szél kontra Magyarország*¹⁰ ügyben, ezzel megfogalmazódott az első olyan ítélet, amely nyomán tartani lehet attól, hogy tömegesen indítanak/indíthatnak pereket a fogvatartottak a nem megfelelő elhelyezési körülmények miatt. Az európai jogalkalmazás logikáját követve féltő, hogy a Bv. Szabályzat 137. § (1) bekezdésében leírt „*lehetőség szerinti*”, a férfi elítéltek számára biztosítandó 3 m², illetve a fiatalok és a női elítéltek esetén 3 és fél m² mozgástér sem állná ki a strasbourgi jogértelmezés próbáját.

Az elhelyezés egyik speciális szegmense a különleges rendeletetésű zárkákban történő élettér kialakítása, amely során a legnagyobb szakmaiságot a

⁸ Melnik v. Ukraine. Judgment of 28 March 2006, no. 72286/01

⁹ Brândușe v. Roumanie. Judgment of 7 April 2009, no. 6586/03 – Idézi: Polgári Eszter: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből. Fundamentum, 2009. 2. szám, 122-123. old.

¹⁰ Szél kontra Magyarország, 2011. június 7. (30221/06.) Megjegyezzük, hogy a túlszűfolttság az emberi méltóság megsértéséhez vezető egyik *tisztán végrehajtási ok*, függetlenül attól, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet ennek nagyságát nem, vagy csekély mértékben képes befolyásolni. Ilyen pozitív kezdeményezés hazai viszonylatban az ún. telítettségkiegyenlítő program működtetése.

KBK-n, illetve a KBZ-n való fogvatartás igényli. Alátámasztja mindezt a *Csüllög kontra Magyarország* ügyben¹¹ hozott EJEB-ítélet, amelyben hazánkat e vonatkozásban elmarasztalták.

V.2. A személyi higiénia szabályai

Mint ismeretes: a személyes higiénia biztosításának fontos szerepe van a rabok méltósága és tartása megőrzésében. Nem szabad tehát megengedni, hogy a fogvatartottak „elhagyják” magukat, sőt, a Börtön szabályok szerint egyenesen kötelezni kell őket arra, hogy önmagukat és a zárkáikat egyaránt tartsák tisztán – különös tekintettel a befogadás előtt álló zárkákra.¹² A fürdők és zuhanyozók használata – habár kifejezetten kívánatos lenne – nem biztosítható napi rendszerességgel, mivel ez túlságosan nagy anyagi terheket róna a tagállamok büntetés-végrehajtására. A Börtön szabályok így csak a *heti minimum két alkalom biztosítását* írja elő, a fürdéshez, tusoláshoz használt víznek „az éghajlathoz igazodó” hőmérsékletűnek kell lennie.¹³ Érdekes módon az új Börtön szabályok továbbra sem tesz említést a munkát végzők fokozott tisztálkodási szükségleteiről, ugyanakkor pótolja a régebbi, 1987-es ajánlás azon hiányosságát, hogy nem hangsúlyozta a női fogvatartottak sajátos igényeit a személyes higiéniát illetően.¹⁴ A tisztálkodási eszközök biztosítása (szappan, víz, borotválkozási és hajápolási eszközök) az intézet kötelessége.¹⁵

A fentiek fényében megállapítható, hogy a Bv. Szabályzat 150. és 151. §-a a heti egyszeri fürdés általános szabályával, csupán részben felel meg az európai elvárásoknak, az azonban mindenképpen öröndetes, hogy megköveteli az elítéltektől a személyi tisztasági előírások betartását.

V.3. Az élelmezés kérdései

A fogvatartottak élelmezésével kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy kielégítőnek tekinthetők a hazai élelmezési normák, mivel összhangban állnak a Börtön szabályok által elvárt élelmezési rendszer elveivel, amelyek az alábbiak:

- napi háromszori étkezés biztosítása ésszerű időközönként;
- a higiéniai előírásokhoz való igazodás;
- az elítéltek életkorának, egészségi állapotának, munkájuk jellegének figyelembe vétele;
- a sajátos vallási vagy kulturális igények lehetőség szerinti kielégítése;
- ivóvíz folyamatos biztosítása minden fogvatartott részére,
- az orvos vagy ápoló(nő) által előírt speciális egészségügyi előírások betartása.¹⁶

¹¹ *Csüllög kontra Magyarország*, 2011. június 7. (30042/08)

¹² Börtön szabályok, 19. 1. és 19. 2. Szabály.

¹³ Börtön szabályok, 19. 4. Szabály.

¹⁴ Börtön szabályok, 19. 7. Szabály.

¹⁵ Börtön szabályok, 19. 6. Szabály.

¹⁶ Börtön szabályok, 22. 1-6. Szabály.

Hiányossága azonban a magyar szabályozásnak, hogy a Bv. Szabályzat élelmezési normákat számszerűsítő 7. számú melléklete csupán a napi kötelező energiamennyiséget rögzíti, míg a Börtönszabályok ugyanilyen kiemelt fontosságúnak tartja a tápanyagbevitel – azon belül is különösen a fehérjebevitel – normáinak meghatározását, hiszen a napi kalóriabevitel értékének rögzítése önmagában még nem elégséges biztosíték a fogvatartottak egészséges és megfelelő minőségű táplálékkal való ellátására.¹⁷

Bár nem elvárás, de mint érdekesség megemlítendő, hogy némely európai államban a büntetés-végrehajtási hatóságok megengedik a fogvatartottaknak, hogy maguk készítsék el ételleiket. Ilyen esetben a hatóságok megfelelő felszerelést, valamint elegendő mennyiségű élelmiszert biztosítanak a rendelkezésükre.¹⁸

V.4. A börtönegészségügyhöz kapcsolódó problémák

Az ellátási kérdések körében a börtönegészségügy is a neuralgikus pontok közé tartozik. Nálunk ennek szabályait egy külön igazságügy-miniszteri rendelet [5/1998. (III. 6.) IM rendelet a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról] tartalmazza, míg az egészségügyi ellátás keretét a Bv. tvr. rendelkezései (47. §) adják, amelyek kiindulási pontként rögzítik, hogy az elítéltek ellátására is irányadóak az egészségügyi jogszabályok, vagyis őket ugyanúgy megilletik az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) II. fejezetében szereplő betegjogok. A Börtönszabályok és a CPT 3. Általános Jelentése továbbmegy ennél, és kifejezetten aláhúzza, hogy *teljesen egyenértékű szolgáltatásokra jogosultak*, vagyis például a bv. kórházak műszerezettsége nem lehet elavultabb a civil kórházakénál.

Ezen túlmenően a CPT a *térítésmentesség általános elvét* vallja,¹⁹ míg a Bv. tvr. ezt csak a gyógyszerek vonatkozásában ismeri el, az önhibájukból nem dolgozó fogvatartottak számára már csak térítés ellenében biztosítja a szükséges gyógyászati segédeszközökhöz való hozzáférést.

Amennyiben a fogvatartottat „kinti” kórházban látják el, nem megengedhető a kórházi ágyhoz bilincselése a szökés megakadályozása céljából, ahogyan ez a *Hénaf*-ügyben is kimondatott.²⁰ A Börtönszabályok kommentárja szerint *ugyancsak elfogadhatatlan az orvosi vizsgálat alatt a nem egészségügyi személyi állományba tartozó személyek jelenléte, a bilincsben tartás*, illetve az orvostól való, fizikailag történő elválasztás.²¹ A jogi magyarázat az orvosok feladatköri szabályozásával kapcsolatban még arra is következtet, hogy a fogvatartottak nem kötelesek közölni a személyi állománnyal az orvosi vizsgálat iránti kérelmük indokait.²² Ugyanakkor a hazai szabályozás²³ lehetőséget ad a fogvatartott végtagjának ágyhoz bilincseléséhez, tehát némi inkohérenca figyelhető meg a két szabályozás között.

¹⁷ Börtönszabályok, 22. 2. Szabály.

¹⁸ Ld. a Börtönszabályok 22. Szabályához fűzött magyarázatot. – I. m. 46. old.

¹⁹ Ld. a Börtönszabályok 40. Szabályához fűzött magyarázatot. – I. m. 78. old.

²⁰ *Hénaf v. France*. Application no. 65436/01

²¹ Ld. a Börtönszabályok 43. Szabályához fűzött magyarázatot. – I. m. 85. old.

²² Uo.

²³ Bv. Szabályzat 48. § (6) bekezdés

VI. Egyes speciális fogvatartotti csoportokat érintő sajátos kérdések

VI.1. A hosszú időtartamú szabadságvesztés megítélése

Nem a Börtönszabályok, hanem két külön Európa tanácsi ajánlás foglalkozik a hosszú időre elítéltek helyzetével. Ezek leszögezik, hogy a hosszú időtartamra történő elítélés ténye önmagában még nem alapozza meg a szigorúbb biztonsági intézkedések alkalmazását,²⁴ és még *életfogytiglani szabadságvesztésre történő elítélés esetében sem kell feltétlenül különösen korlátozó rezsimit alkalmazni* a fogvatartottal szemben.²⁵ Nálunk ennek az ajánlásnak csak az első fele valósul meg, vagyis az „életfogytosokat” nem feltétlenül helyezik el 4-es biztonsági fokozatú körleten, lévén, hogy a Bv. Szabályzat 42. § (3) d) pontja nem a végrehajtási fokozathoz köti a legszigorúbb biztonsági fokozatba történő besorolást, azonban a Btk.-nak a fegyházásokat meghatározó 42. § (1) bekezdése és a fokozatváltást szabályozó 46. § (3) bekezdése eleve kizárja, hogy a szabadságvesztésüket fegyháznál enyhébb fokozatban lehessen végrehajtani.

VI.2. Az előzetesen letartóztatottak jogi helyzete

Ugyancsak problematikus az ajánlások fényében a nem jogerősen fogva tartott személyek helyzete. Az előzetes letartóztatásban lévőkre vonatkozó „ártatlanság vélelme alapelv következményeként az előzetes letartóztatás nem rendelkezhet előrehozott büntetési karakterrel.”²⁶ Ennek a követelménynek az elítéltek helyzetéhez képest nyújtott többletbiztosítékok formájában kell megnyilvánulnia. Ezek közül ehelyütt az előzetesen letartóztatottak kapcsolattartási jogát említjük, amely az elítéltekéhez képest tágabban értelmezendő, így – amennyiben a bíróság nem rendelt el meghatározott időre szóló látogatási tilalmat – az elítélteket megillető kapcsolattartási feltételeken túlmenően többletlátogatásokra is igényt tarthatnak. „A CPT szerint az előzetes letartóztatásban lévők számára *minden héten legalább 30 perc* időtartamú látogatást kellene biztosítani.”²⁷ Emellett a *többi kommunikációs formához való hozzájutás szempontjából is előnyt kell, hogy élvezzenek* az elítélt fogvatartottakhoz képest.²⁸ A Bv. tvr. ennél szigorúbb szabályozást tar-

²⁴ Határozat (76) 2. A hosszú időtartamú büntetésüket töltő elítéltek kezelése, 3. pont. In: Az Európa Tanács büntönügyi és egyes büntetőjogi határozatai, ajánlásai. (Szerk. Deák Ferenc). Budapest, BVOP Módszertani Igazgatóság, 1998. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár.1998/3.) 47. old.

²⁵ Rec. 2003 (23) sz. ajánlás az életfogytiglani szabadságvesztésre és más hosszú időtartamú börtönbüntetésre ítélt fogvatartottak a börtönigazgatások általi kezeléséről, 7. pont. In: Az Európa Tanács újabb büntönügyi ajánlásai. (Szerk. Deák Ferenc István). Budapest, BVOP, 2005. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 2005/1.) 53. old.

²⁶ Nagy Ferenc: Az előzetes letartóztatás végrehajtása. In: Büntetés-végrehajtási jog. (Szerk. Horváth Tibor.) Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003. 221. old.

²⁷ Tájékoztató az Európa Tanács magyar hatóságoknak szóló legújabb ajánlásairól. Büntönügyi Szemle, 2004. 4. 16. old.

²⁸ Börtönszabályok, 99. Szabály a) és b) pontja.

talmaz, hiszen a 18. § (1) bekezdése szerint a havi egy látogató fogadása a minimumszabály, továbbá nem tartalmaz előnyösebb rendelkezést az előzetesen fogvatartottak művelődéshez való jogát illetően.

Érdekesség még, hogy a Börtönszabályok szerint a megfelelő ruházattal nem rendelkező előzetesen fogvatartottak számára *nem adható ugyanaz a formaruha*, mint amelyet az elítéltek is viselnek.²⁹

A hazai gyakorlat kapcsán utalni kell arra is, hogy a védővel való kapcsolat-tartás, a védői magatartás megítélése szintén kiemelt kérdés, azonban ezt a problémakört alapjaiban befolyásolja, hogy a büntetés-végrehajtási szervezeten elsősorban a fogvatartás biztonságát kéri számon. Az előzetes letartóztatás kapcsán a védelemhez való jog és a fogvatartás biztonságához kapcsolódó belső szakmai érdekellentétben áll egymással, ezért folyamatosan keresni kell a közelítés lehetőségeit. Parlamenti albizottság is foglalkozik az előzetes letartóztatás szabályainak fejlesztésével,³⁰ munkája eredményeként egy országgyűlési határozati javaslat elfogadása áll a küszöbön.

Nem közvetlenül végrehajtási kérdés, de utalni kell az előzetes letartóztatás időbeli kereteinek ésszerűségének fontosságára is, hiszen az indokolatlanul elhúzódo szabadságelvonás jogellenes, mint ahogyan azt a *Darvasi kontra Magyarország* ügyben³¹ is kinyilvánította az EJEB.

VI.3. Nők és kicsiny gyermekeik

Speciális fogvatartotti kategóriaként kezeli a Börtönszabályok a nőket és kicsiny gyermekeiket, érdemes lenne tehát a rájuk vonatkozó előírásokat egy külön cím alatt tárgyalni a magyar jogszabályokban.

A nők számára speciális higiéniai intézkedések foganatosítását írja elő a Börtönszabályok.³² Ehhez képest a Bv. Szabályzat csupán a napi tisztálkodási lehetőség biztosításáról szól – a „lehetőségekhez képest” megszorítással.

Az ajánlás szerint biztosítani kell a terhes nők számára, hogy az intézeten kívül hozzassák világra gyermeküket, vagy ellenkező esetben az intézeten belül kell megteremteni a szüléshez megfelelő körülményeket.³³ Kérdés, hogy mi történjen ezután a gyermekkel?

A Börtönszabályok előírja, hogy elsősorban a gyermek érdekeit kell szem előtt tartaniuk a hatóságoknak.³⁴ Ha tehát előnyösebb a gyermek számára az, hogy az anyjával együtt ott marad a börtönben, akkor minden további nélkül biztosítani kell ennek feltételeit. Ugyanakkor ez a szabály kiterjeszthető arra az esetre is, amikor a gyermek ugyan nem a börtönben született, de életkoránál

²⁹ Börtönszabályok, 97. 2. Szabály.

³⁰ Ld. Parlamenti albizottsági ülés a Budapesti Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle, 2010. 4. 111-112. old.

³¹ *Darvasi kontra Magyarország*, 2011. január 11. (19547/07)

³² Börtönszabályok, 19. 7. Szabály.

³³ Börtönszabályok, 34. 3. Szabály.

³⁴ Börtönszabályok, 36. 1. Szabály.

fogva még nem képes gondoskodni önmagáról, és egyébként célszerűbbnek mutatkozik a börtönben lévő szülőjénél való elhelyezése. Az ilyen gyermekek számára szakképzett személyekkel ellátott bölcsödét kell fenntartani az intézet falain belül, ahová el lehet helyezni őket arra az időre, amikor a szüleik olyan tevékenységet folytatnak, amelyeknél nem lehetnek jelen.³⁵

A gyermekelhelyezés kérdésében az Európai Parlament 1998. december 17-i határozatának 16. pontja viszont egy, a Börtönszabályokban leírtaktól eltérő megoldást is lehetségesnek tart, vagyis kimondja, hogy „ha az anya fogvatartási helyzete megengedi, támogatni kell a *büntetés-végrehajtási intézet területén kívül eső közös elhelyezést is.*”³⁶

VI.4. A fiatalkorú elítéltek és egyéb fogvatartotti csoportok helyzete

A fiatalkorúak vonatkozásában a Börtönszabályok előírják, hogy kiegészítő jelleggel „biztosítani kell mindazon szociális, oktatási, vallási támogatást, rekreációs programokat, melyek a kinti társadalomban a hasonló életkorú személyek számára adottak”³⁷ függetlenül attól, hogy a felnőttek részére fenntartott intézetben helyezték el őket, vagy sem. A kiegészítő jelleg azt jelenti, hogy „a fiatalkorú fogvatartottak ne kizárólag az összes fogvatartott számára biztosított szolgáltatáshoz férjenek hozzá.”³⁸

A CPT foglalkozott a magánelzárás fegyelmi büntetés fiatalkorúakkal szembeni alkalmazásának kérdésével is. „A Bizottság úgy véli, hogy az ilyen intézkedés alkalmazását *nagyon kivételesnek* kell tekinteni. Ha a fiatalkorúakat a többiek-től elkülönítve helyezik el, az csak a lehető legrövidebb időtartamú lehet, de mindenesetre a fiatalkorúakkal megfelelő emberi kapcsolatokat kell tartani, olvasnivalóval ellátni őket, és a számukra legalább napi egy órán át szabadlevegőn való testmozgást biztosítani.”³⁹

Az elmebeteg és szellemileg fogyatékos fogvatartottak vonatkozásában a Börtönszabályok elismeri annak lehetőségét, hogy az ilyen személyeket alkalmassal a büntetés-végrehajtási intézetekben vagy intézményekben tartsák fogva. Ugyanakkor a CPT 2005-ös és 2009-es jelentései szerint rendkívül kívánatos lenne, ha az IMEI-t elköltöztetnék, és az intézményt az *egészségügyi miniszter felügyelete* alá helyeznék.

Ugyancsak nem felel meg a hatályos magyar szabályozás az európai elvárásoknak a HIV- fertőzöttek vonatkozásában. A fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló IM rendelet 43. §-a értelmében „a szerzett immunhiányos tünetcsoport vírusával fertőzött fogvatartottakat – fokozott védelmükre, a közösség védelmére és sajátos egészségi állapotukra figyelemmel – fokozattól függetlenül az

³⁵ Börtönszabályok, 36. 2-3. Szabály.

³⁶ Határozat az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről. (Átváltoztatások és helyettesítő büntetések). Börtönügyi Szemle, 1999. 3. 9. old.

³⁷ Juhász Zsuzsanna: Megújult az Európai Börtönszabályok. Börtönügyi Szemle, 2006. 3. 51. old.

³⁸ Börtönszabályok 35. 1. Szabály.

³⁹ Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Budapest – Pécs, Dialóg Campus 2006. 338. old.

arra kijelölt bv. intézetben kell elhelyezni". Ezzel szemben egy speciális Európa tanácsi ajánlás⁴⁰ arra szólítja fel a tagállamokat, hogy a *HIV pozitívokkal szemben ne folyamodjanak az elkülönítés eszközéhez* – lévén, hogy ennek nincs semmiféle klinikai igazolása, továbbá, hogy minden, a többi fogvatartott számára rendelkezésre álló szolgáltatást a HIV pozitívok számára is diszkriminációmentesen tegyenek hozzáférhetővé. Ráadásul nem világos, hogy milyen „védelmet” hivatott nyújtani az elkülönítés akár a HIV pozitív, akár a többi fogvatartott számára.

Végezetül a TЭСZ-esekkel kapcsolatban felhívjuk a figyelmet – noha ez már elsősorban anyagi jogi kérdés –, hogy az Európa Tanács szerint „a törvénynek valamennyi elítélt számára biztosítani kell a feltételes szabadságra bocsátást, az életfogytiglanra ítéltet is beleértve.”⁴¹

VII. A büntetőjogi szankciórendszerek „új” vonásai Európában

Alternatív és közösségi szankciók

Az *alternatív szankciók* általános értelemben a szabadságvesztés alternatívájaként szolgáló szankciókat jelentik, amelyeket elsősorban kisebb súlyú bűncselekmények esetében alkalmaznak. A szabadságvesztés kiváltásának és az új megoldások keresésének oka a börtönnépesség növekedése, a szabadságvesztés-büntetés hatékonyságának megkérdőjelezése, valamint a végrehajtásának rendkívüli költségigénye. Alternatív szankciónak tekinthető például a közérdekű munka, a próbára bocsátás, a felfüggesztett szabadságvesztés, továbbá a különféle helyreállító igazságszolgáltatási eszközök (mediáció, konferenciamodellek), illetve az ún. kezelő szankciók (pl. kábítószer-elterelés).

A *közösségi büntetések* fogalma némileg eltér az alternatív szankciókétól, bár részben egymást átfedő fogalmakról van szó. A „közösségi” jelző a közösségi források bevonását jelenti a büntetés végrehajtásába. Ez általában azt jelenti, hogy a szabadságvesztés alternatívájaként kiszabott szankció végrehajtásában például civil szervezetek, önkéntesek, egyházak, munkáltatók vagy bármely más, a büntető igazságszolgáltatástól független szereplők vesznek részt. Közösségi büntetésnek tekinthető például a közérdekű munka, mert végrehajtásához szükséges a közösség (munkáltatók, önkormányzatok stb.) közreműködése.

Az alternatív és közösségi szankciókra vonatkozóan az első Európa tanácsi ajánlás 1965-ben született meg.⁴² Ez nagy általánosságban kimondta, hogy a tagállamoknak törekedniük kell – mind a törvényhozásban, mind a joggyakorlatban – arra, hogy elkerüljék a bebörtönzést; továbbá arra is, hogy a próbaidő alatt olyan ellenőrző és segítő programok (szervezetek) működjenek, amelyek egyaránt szolgálják az elítélt magatartásának felügyeletét és a társadalomba való visszavezetését.

⁴⁰ R (93) 6 sz. ajánlás a fertőző betegségek, különösen az AIDS ellenőrzésének büntetés-végrehajtási és kriminológiai aspektusairól, 9. Szabály

⁴¹ Rec (2003) 22. sz. ajánlás a feltételes szabadságra bocsátásról, 3. pont

⁴² Határozat (65) 1. A felfüggesztett büntetés, a próbára bocsátás és a szabadságvesztés egyéb alternatívái

A kronológiai sorrendben következő újabb ajánlás⁴³ már konkrét megoldásokat is a tagállamok figyelmébe ajánlott, úgymint

- a bűnösség kimondása büntetés(kiszabás) nélkül;
- a felfüggesztett büntetés és a pártfogói ellenőrzés kombinációja;
- közérdekű munka;
- félfogság.

A 90-es évek elején⁴⁴ különösen a közérdekű munka, majd a legutóbbi időkben a mediáció és az elektronikus felügyelet vagy elektronikus házi őrizet („*Electronic Monitoring*”, „*Tagging*”) került az érdeklődés homlokterébe.⁴⁵

Dolgozatunk záróakkordjaként ez utóbbiról szeretnénk néhány szót ejteni a svéd példán keresztül, bemutatva eme jogintézmény főbb vonásait – lévén, hogy ezt a 90-es években Európában elsők között Svédországban vezették be, és az európai szakirodalom szerint példátlanul hatékonyan működik. Előjáróban azonban fontos leszögezni, hogy a *svéd büntetőjog az elektronikus felügyeletet nem külön szankcióként, hanem a szabadságvesztés végrehajtásának sajátos formájaként* fogja fel. A svéd elektronikus házi őrizet, mind a feltételes elítéléshez (*front-door*), mind a feltételes szabadságra bocsátáshoz kapcsolódhat (*back-door*).⁴⁶

A *front-door* elektronikus felügyelet elrendelésének feltétele a *bírósági ítélet*, az érintettek *írásbeli beleegyezése* (beleértve az elítélt lakótársainak hozzájárulását is!), a végrehajtási intézet erre irányuló *döntése*, megfelelő *lakás, telefonkapcsolat*, legalább rész munkaidős *tevékenység* vagy a tanulmányok folytatása – és nem utolsósorban elégséges *anyagi háttér* a költségek megfizetésére. További kritérium a terhelt nyilatkozata arról, hogy hajlandó *segítő és tanácsadó programokon* részt venni. Az elektronikus felügyelet végrehajtását egyébként nem a büntetés-végrehajtási hatóság, hanem a pártfogó felügyelői szolgálat ellenőrzi.

A felügyelet során az elítélt *be van zárva az otthonába*, amelyet csak abból a célból hagyhat el, hogy részt vegyen a kötelező foglalkozásokon, és az ítélet végrehajtásával összefüggő tevékenységeken, például kötelező motivációs, illetve személyiségfejlesztő programokon. Ez általában *átlagosan heti 46 óra „szabadságot” jelent* a terheltnek. Nem ihat alkoholt, nem használhat kábítószer, és heti többszöri várakozás ellenőrzésnek van kitéve, amikor az ellenőrzésért felelős *szakember személyesen meglátogatja*, és ellenőrző vizsgálatokat végez. Emellett az elítéltnak általában henteente egyszer el kell látogatnia a pártfogó felügyelethez. Ha nem tartja be a szabályokat, befejezik az elektronikus ellenőrzést, és az illető bekerül valamelyik büntetés-végrehajtási intézetbe. Ez azonban elég ritka, ugyanis az elítéltek 95%-a esetében nem kerül sor az intézkedés idő előtti megszüntetésére.⁴⁷

⁴³ Határozat (76) 10. A börtönbüntetés helyett alkalmazható egyes alternatív intézkedések

⁴⁴ R (92) 16. A közösségben végrehajtható büntetésekről és intézkedésekről

⁴⁵ R (2000) 22. A közösségben alkalmazott szankciók és intézkedések európai szabályainak javításáról

⁴⁶ Than Alexandra: A svéd szabadságvesztés-büntetés végrehajtási alternatíva: elektronikus intenzív felügyelet.

Debreceni Jogi Műhely, 2007. 3. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2007/ /a_sved_szabadsagvesztes_buntetesvegrehajitasi_alternativa_elektronikus_intenziv_felugyelet/

⁴⁷ Uo.

A megfigyelésre a *rádióhullámok segítségével működő állandó jelzőrendszert* alkalmaznak. Az adó – amelyet a terhelt a testén visel – állandó jeleket bocsát a lakásban beépített vevőnek, amely ezeket a telefonon keresztül a központ felé továbbítja. A berendezés állandóan figyel, hogy a terhelt otthon tartózkodik-e az előírt időszakban. A központi számítógépbe érkeznek a jelzések, és az tárolja azokat. Ha szabálytalanság történik, a rendszer riasztást ad le. Munkahelyi összekötő személyek adnak jelentést arról, hogy a terhelt munkahelyén a programnak megfelelően tevékenykedik-e. Néha az is előfordul, hogy a munkahelyen tartózkodást is elektronikus eszközzel figyelik.

Az elektronikus ellenőrzés alatt állókat általában hetente kétszer véletlenszerűen felkeresik *alkohol-, vér- és vizeletvizsgálat végzése* céljából. Előfordulnak továbbá olyan esetek is, amelyek során ún. *drive-by-checks* megfigyelést is végeznek, amikor is speciális felszereltségű autóval elhaladnak a terhelt előírt tartózkodási helye közelében, amely érzékeli a lábbilincset viselő személy jelenlétét. Így ellenőrzik – az elítélt tudta nélkül –, hogy betartja-e a számára előírt szabályokat.

Az elektronikus intenzív felügyeletnek a svéd büntetés-végrehajtásban elfoglalt helyét jól szemlélteti az alábbi táblázat, amely az átlagos létszámadatakat mutatja:⁴⁸

	2003	2004	2005
Feltételes szabadságvesztés-büntetés	778	766	783
Elektronikus felügyelet	252	291	313
Fogvatartotti létszám	10 721	11 543	10 656
Feltételes szabadlábra helyezés (ügyek száma)	4 556	4 758	4 980

A fentieknél még beszédesebb adatokat jelent, hogy miután az elektronikus ellenőrzés rövid ideig tart, legfeljebb hat hónapig folytatható, 2003-ban összesen 2 312, 2004-ben 2 684, 2005-ben pedig 2 886 esetben alkalmazták.

Svédországban 2007. január 1-től bevezettek egy új szabadságra bocsátási alternatívát az ún. *extended parole*-t, amely több szempontból hasonlít az előzőekben ismertetett elektronikus házi őrizethez: a munkahellyel rendelkező elítélt otthon tölti börtönbüntetésének egy részét, ugyancsak megfigyelés alatt. Az ellenőrzött személynek meghatározott időre tiltott, hogy elhagyja otthonát, amelyet a bokáján viselt ellenőrző szerkezettel ellenőriznek. Ha a programnak megfelelően viselkedik, és nem sérti meg a szabályokat, az elektronikus ellenőrzést teljesen megszüntetik, és más módon – telefonhívásokkal, személyes látogatással vagy megjelenési kötelezettség előírásával – kísérik figyelemmel a program betartását.

Svédországban az elektronikus felügyelet minden tekintetben beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A végrehajtás napi költsége kb. 6 euró/fő, de nagyjá-

⁴⁸ Lindholm, Margareta – Bishop, Norman: [Probation Service in Sweden] – http://www.cep-probation.org/uploaded_files/Sweden.pdf

ból 400 zárkával *kevesebb megterhelést és jelentős megtakarítást jelent* a svéd-büntetésvégrehajtásnak, ugyanakkor a *visszaesési ráta is feleakkora*, mint az intézetekben fogva tartott bűnelkövetőknél.⁴⁹

VIII. Záró gondolatok

Tanulmányunkban igyekeztünk felvázolni a fogvatartást övező fontosabb nemzetközi normarendszert, és ezt kíséreltük meg összehasonlítani a hatályos magyar szabályozás kényes pontjaival. Reményeink szerint ezzel sikerült egy olyan pillanatnyi helyzetképet adnunk, amely szemléletesen mutatja, hogy jelenleg hol tartunk, és ehhez képest milyen irányokba kell fejlesztenünk a hazai normákat. Ennek szellemében írásunkban mellőztük az elvárások és követelmények teljes körű ismertetését, és csak azokra a regulákra tértünk ki, amelyeknek a magyar büntetés-végrehajtási jogba történő átültetése még várat magára, vagy legalábbis kisebb-nagyobb eltérés mutatkozik a hazai és az európai szabályozás között.

Összességében és nagyobb léptékben gondolkodva az alábbi fejlesztési (modernizációs) csomópontokat ajánljuk a szakma és a jogalkotók figyelmébe:

- aktív együttgondolkodás és közös munka a büntetés-végrehajtási szervezet fejlesztését célzó kormányhatározat minél nagyobb sikere érdekében;
- a szorosan vett szakmai körülmények optimalizálása megfelelően átgondolt jogalkotással;
- az alternatív büntetések adaptálhatóságának további vizsgálata, a lehetőség szerinti leggyorsabb megvalósíthatóság szem előtt tartásával;
- a büntetés-végrehajtás kiemelten fontos feladatához, társadalmi küldetéséhez és méltóságához illeszkedő szociálpolitikai háttér biztosítása valamennyi területen.

Álláspontunk szerint, ha ezen elvek és értékek mentén valósul meg a továbblépés, akkor jó alap teremődik arra, hogy a magyar büntetés-végrehajtás fejlődése az elmúlt évekhez képest kedvezőbb irányt vegyen.

---

⁴⁹ Carlsson, Kjell: Intensive supervision with electronic monitoring in Sweden. In: Mayer, Markus; Haverkamp, Rita; Lévy, René [Hrsg.]: Will electronic monitoring have a future in Europe? Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht, 2003. 69-76. old. – Idézi: Than Alexandra i. m.